

WIEN, JOHANN STRAUSS -Lichamen die elkaar begeren-

Wien tussen kitsch en kosmos: walsen en operettes van Johann Straus bevestigen alle clichés, maar in hun melodieën klinken oeroude verlangens.

De allereerste keer dat de wals der walsen, An der schönen blauen Donau, me wist mee te slepen, was in een cinemazaal: een sierlijk ruimtetuig gleed door een donker heelal, in Kubriks 2001: A space Odyssey kreeg die muziek kosmische allures. Geluiden ouder dan de aarde, klanken ouder dan de mensheid. In de Brahmsaal, de met goud en kroonluchters gesmukte kamer van de Musikverein, is de muziek op toeristenmaat gesneden: poestaritmes, een Tritsch Tratsch polka, een tocht met de Wiener Sängerknaben. Ongebroken stemmetjes, engeltjesmuziek. Dan een eerste herkenning: de melodie van Wiener Blut. Een weemoedige cello en violen worden vrolijke klanken, ik kan niet anders dan Oostenrijks landleven horen en zien, met korenvelden en hooiende boerinnen, meisjes met appelwangen en wijndrinkende lederenbroekenjongens, frivol dansende koppeltjes, tsjirpende vogeltjes en tenslotte de keizer die op het ritme van de Kaiser Walzer in een koets voorbijtsjokt. Een simbaal en trommels, het regent, dondert en bliksemt zelfs. Roffel roffel, pom pom, opnieuw een polka. Het is en blijft volksmuziek. Het paartje voor me geniet, met haar vingers frunnikt ze in $\frac{3}{4}$ -takt aan z'n oorlel. Het slotakkoord is, als vanzelfsprekend, de blauwe Donau. Bij Léhar is de Donau nog grijs, bij Strauss kleurt de stroom blauw, hoewel dat niet één dag zo is. De Donau, een cliché. Als ik in Konzertcafé Schwarzenberg aan de Kärntnerring de programmatie van het Strauss-jaar doorneem, stapelen die clichés zich op, tot ergernis van vele 'politiek correcte' cultuurcritici: het koffiehuis, de boulevard van het fin de siècle, fiakers, Sachertorte en Heurigen, dood en muziek. Boven alles troont Strauss en zijn wals. Niet voor niets opent de Wiener Philharmoniker elk nieuwjaar met een Straussconcert, niet voor niets wordt het hele jaar gewalst en gelachen, niet voor niets is het standbeeld van de componist een van de meest

gefotografeerde cultobjecten in de stad.

Anders dan Mozart, Beethoven of Schubert is Johann Strauss een van de weinige componisten die in zijn stad bij leven geëerd en gevierd is. Hij is de meest gespeelde musicus, allertoeankelijkst,

van vlotte melodie en amusement tot schone schijn en valse ideologie. Zoals de muziek van het modernisme -de late Mahler, de Wiener Schule- moeizaam standhoudt, zo eeuwig populair is de Walzerkönig in Wien en daarbuiten. Met zijn koosnaampje 'Scharli' is hij de lieveling van de Weners, Strauss is hét begrip van Wien, van Oostenrijk tout court, hij is de 'Pop-Künstler des 19. Jahrhunderts'. Het is vreemd dat een musicus, die "slechts in één stijl componeerde en als het ware nooit boven de beste en ruimste theater- en amusementsmuziek uitsteeg", aldus Strauss-expert en leider van de Musiksammlung Wien Otto Brusatti, ook in gereputeerde kringen bijval oogst. Karl Kraus hekelt het verval van de operette, maar heeft bewondering voor de integratiekracht van de muziek. Wagner eert hem, Mahler zet Die Fledermaus op zijn repertoire. Ook avantgardisten als Schönberg, Berg, Webern en Zemlinski hebben de operettes geïnstrumenteerd. En Nicolaus Harnoncourt verbaast zich: "In Wien vind je geen enkele musicus die er niet van overtuigd is dat Johann Strauss op de eerste rij staat. Overal elders wordt dat betwijfeld". Twijfel: het hoort bij Strauss. Misschien daarom dat de componist met een Janus-hoofd staat opgesteld aan de ingang van de tentoonstelling die leven en werk overschouwt. Want er moet gevierd: 3 juni 1899 is zijn sterfdag en dus is 1999 een feestjaar, Johann Strauss wordt samen met het 150-jarig overlijden van zijn vader herdacht. Op de tentoonstelling ligt de autografe partituur van de Fledermaus, verzekerd voor 350 miljoen schilling. Met 14 operettes en 150 instrumentale walsen -wat wil zeggen om en bij de 1500 melodieën- is Strauss de populairste musicus van zijn tijd. Hij erft de dansmuziek van vader Johann, bevrijdt de wals uit het keurslijf van de Biedermeier-tijd en maakt de wals tot meest roemruchte dans van Europa. Met Wiener Blut en Eine Nacht in Venedig, Der Zigeunerbaron en Die Fledermaus schrijft hij de perfecte tegenhangers van de Franse operette. Walzerkönig en keizer van de operette, het zijn weerom clichés die stollen in zijn taktstok en Amati-viool, de besnorde portretten en de cilinderhoed die bewaakt wordt door een buste van Bruckner, nog een bewonderaar van de componist. Daar hangt het schilderij uit de Zentralsparkasse van Wenen: Ein Abend bei Johann Strauss van Franz von Bayros: de musicus in het middelpunt aan de piano, omringd en bewonderd, in een grootburgerlijk milieu van dames in japon, mannen in colbert en Brahms op de achtergrond. Strauss

is alles: gevierd componist, reizend muzikant, manager, megaster, grootgeldverdiener. Bewijzen alom: z'n reiskoffer, een concertverdrag, een programma in het Russisch, affiches voor operettes. Bij de partituur van de blauwe Donau lees ik ook tekst: "Wiener seid froh! Oho, wie so?". Twijfel dus.

"Ja, so singt man in die Stadt wo ich geboren", zingt Ildikó Raimondi uit Indigo und die vierzig Räuber. Onder de blote hemel voor het stadhuis speelt de Wiener Symphoniker een avondje Strauss met ouvertures, walsliederen, scenes uit operettes en natuurlijk hét klassieke einde: Wiener Blut, An der schönen blauen Donau en de Radetzky-marsch van vader Johann. Ze menen het echt, de Weners rondom mij, ze dansen, klappen ritmisch in de handen en sporen het orkest vurig aan. Dit is geen kitsch. Twijfels weg? Naast me staat Eduard Strauss, president van het Wiener Institut für Strauss-Forschung en de zoon van kapelmeester Eduard Strauss, de zesde en laatste musicus van de familie. "Ik ben de oudste mannelijke naamdrager. Als kind was ik in de ban van mijn vaders concerten. Zelf ben ik geen musicus, ik ben rechter geworden. Maar ik zing en houd me bezig met de muzikale erfenis van de familie. Zo zijn we eindelijk begonnen aan de eerste wetenschappelijke catalogus met het werk van Johann Strauss, de SEV of het 'Strauss-Elementar-Verzeichnis'. Ik ben een purist die tegen de verkitsching van zijn muziek is. We willen geen valse verering, eigenlijk is Strauss nog altijd niet goed ontvangen. Natuurlijk is Strauss Wien. Zijn muziek zegt iets over de Weense levensvreugde, maar ze is ook larmoyant en treurig". Niets is treuriger dan een mooi gespeelde wals. In de Rosenkavalier van Richard Strauss zingt Octavian: "Da muss ma weinen, weil's gar so schön ist". Wat is dan toch het raadsel van Dreiklang en Walzertakt, van die dansmuziek met haar symfonische allures? Nooit klinkt die muziek ernstig zoals bij Beethoven of Brahms, en toch krijgen die provinciale klanken universele allures. Het is 'schwungvolle' muziek zonder dissonant, ook dweperig en wellustig. Een $\frac{3}{4}$ -takt van drie opstijgende noten in D groot doorstroomt de Donau-melodie en brengt luisteraar en dansers in vervoering. Een wals is jubel, oppervlakkig hedonisme, een gestileerde mix van aristocratie en biedermeier die zich tot op heden in leven houdt. Maar wat gaat er schuil achter die wervelende muziek, wat is de donkere kant

van die bijna pathologische zwier, die voor de dansers even magisch is als het tolleren voor de derwisjen? Tijdgenoten van Strauss spraken van een vlucht in het demonische: ze vonden de wals Afrikaans en warmbloedig, "scandalös", goddeloos en passioneel. Strauss schreef zijn Blauwe Donau kort nadat Pruisen de Oostenrijks-Hongaarse dubbelmonarchie had verslagen in Königgrätz: het is muziek die het einde van de Habsburgse hegemonie begeleidt. Muziek als uitgesteld verval. Zo ook zag Die Fledermaus het daglicht ten tijde van 'zwarte vrijdag', de beurscrash van 1873. Het lijkt erop alsof economische neergang, de teloorgang van de liberale samenleving en frivoliteit samengaan in de wals. Strauss' muziek is de vrolijkste klank van het fin de siècle, het is muziek die de nakende moderniteit ontkent. Vandaar die verzakende, bijna onbegrijpelijke zin uit de Fledermaus: "Glücklich ist, wer vergisst, was doch nicht zu ändern ist". Die Fledermaus wil ik een keertje zien in het 'Theater an der Wien', het hart van het volkstheater waar ook Mozarts Toverfluit door Schickaneder is opgevoerd. Op 5 april 1874 ging hier de Fledermaus in première. Een gigantisch succes in Wien en Europa, in Amerika en Australië. De operette is het meest gespeelde theaterstuk ter wereld! Als de blauwe Donau al niet is uitgegroeid tot Oostenrijks nationale hymne dan is Die Fledermaus alvast 's lands onbekommerdste heiligdom: twee uur lang lacht, schudt en buldert de zaal met het gemaskerd bal, de verliefdheden en grappen van de lichtste aller musen. "Duidu, duidu, la, la...", zo klinkt negentiende-eeuwse erotiek. Lichtvoetige teksten lossen op in geniale melodieën. Tijdelijke illusies zijn het, zoals musicals en schlagers. Maar steeds meer krijgen dwaze libretti en pompeuze effecten de overhand. In het zog van Strauss laten Suppé, Millöcker en Léhar de operette afglijden naar de zeemzoetste droom van het fin de siècle. Met Ein Walzertraum stapt ook Strauss tenslotte uit de werkelijkheid.

Zo loop ik nu langs de bekende adressen. Op het Zentralfriedhof ligt Johann Strauss in een praalgraf, tussen andere musici, zijn vader en broers. Op de gevel van de Praterstrasse 54 staat 'Café restaurant $\frac{3}{4}$ takt'. In dit huis componeerde Strauss, zo de gedenkplaat, in 1867 An der schönen blauen Donau. Het is opus 314, zijn grootste hit, een universele schlager. En ik wil niet echt, maar één keer moet ik er wel naartoe: zijn standbeeld in het

stadspark, verguld en kitscherig. Het zal wel zo moeten zijn, maar dat beeld is al gekloond: in Japan staat een kopie.

Mijn eindbestemming is een bal, het 'Wäschermädlball'. "Dat wasmeisjesbal dateert uit het begin van de 19de eeuw", vertelt Walther Czerny: "iedere zaterdag liepen ze met hun mand langs de burgerhuizen, de hele week was het op de wasplaats kloppen, bleken, drogen en strijken voor weinig geld. Een hard beroep, de meisjes raakten zelden getrouwd. Na vijftien jaar waren ze opgebrand. Maar ze wilden zich ook amuseren: in 1801 hielden de vrouwen hun eerste bal in Café Schäfer. Met eenvoudige muzikanten, onder elkaar. Daar kwamen jongens op af, later zelfs de heren uit de betere kringen, voor een avontuurtje of een goedkoop liefje. Aristocraten en burgerzonen kwamen verkleed, later ook de dames. Voor de meisjes was het een uitweg uit hun harde leven. Eind 19de eeuw zijn de wasmeisjes verdwenen, maar het bal is gebleven. Een traditie die we voortzetten: bezoekers van Wien, goeie en slechte dansers, geven we een Wiener Tanzabend". Welaan dan. "Machen wir's den Schwalben nach, bauen wir uns ein Nest", fluistert Elfriede. Een nest bouwen zoals de zwaluwen, dat is meer dan een opvordering voor een dans. Ik wals met haar, ik dans met Helga en Pascalina. Het vrolijk obsederende ritme van het Oostenrijkse fin de siècle trilt in m'n ongeschoolde benen. Zo dansten ze dus in een schone roes naar

hun ondergang, zalig zwevend in een droomwereld. Een dans van de dood? Misschien. Maar het eindeloze 'hm-ta-ta, hm-ta-ta' van bas en violen laat ook andere genoegens ontwaken. Heeft Venus niet, zo verhaalt een Provençaalse legende, de mensen de wals geschonken om hen voor het uitsterven te behoeden? En schreef Arthur Schnitzler niet in het theaterstuk Reigen dat onder de huid van die mechanische rondedans erotische verlangens schuilgaan? In elkaars armen draaien we rond onszelf, we tollen samen door de zaal en rond de wereld, net zoals de aarde rond de zon en het ruimteschip rond sterren en galaxieën wentelen. De wals is een beweging van lichamen die elkaar begeren, hij is ouder dan de aarde en de mensen.

Verschenen in De Standaard Magazine, 04.06.1999.